

SOLYMÁR IMRE

Baka István diákkora, s „legboldogabb” esztendeje, 1965

A régi Szekszárdot, melyre magam is emlékszem, diákkorunk idején – ma már tudjuk – a Sátán és a Jóisten lakta. A „porban és sárban fetregő, a reménytelenség macskaköveivel kirakott kisvárost” természetesnek éreztük, kamaszos érzelmi vergődésünkkel, bizonytalanságunkkal. Annál tudatosabban: a jövőre-készüléssel.

Levélbarátságom Baka Pistával a nevezetes 1965-ös esztendő kora tavaszán kezdődött. Előző év szeptemberétől Merő Bélával leveleztem, így szereztek tudomást a garaysok a bonyhádi „Keri” költő-író-tudós önképzőkörös önjelöltjeiről. S ami számukra egyenesen „szenzációs” volt, ebben a valójában közgazdasági szakközépiskolában – elfogadható rendszerességgel – „igazi” nyomdában készült, terjedelmes folyóirat jelent meg, a „Bonyhádi Közgazdász”, melynek számaint – saját írásaimmal – Merőnek is, Bakának is megküldtem. Akkor még egyikük sem látott nyomdafestéket. Már az is élményszámba ment, mikor – tanulva, tudva a gépírást – a kéziratban kapott verseket gépíratban juttattam vissza, ilyen lesz, ha majd nyomtatva látod!

Mindnyájan készültünk – valami nagyra, nemesre. Fürkészve kutattuk, mihez van és van-e egyáltalán elég tehetségünk. E barátságokban – aspirációim mellett – kezdettől fogva felvállaltam a precíz írnok ifjonti szerepét, aki a kéziratokat megőrzi, akitől egy elkallódott vers évtizedekkel később is kérhető, mint ahogy ez történt is.

E néhány közreadott diákkori Baka-vers, s az emlékezés – úgymond – „röpke látogatás 1965-be”. – Miért fontos – kérdezhetnők – a Baka-életmű szempontjából éppen ez az esztendő?

Az 1991-ben megjelent „Beavatások” című gyűjteményes kötetében olvasható a borzongató novella: *Margit*. A költő 33 évesen a Sátántól – ki Koleszár Béla (elhunyt) szekszárdi órás testi mivoltában s műhelyében tovább viszi az ipart, hatalma birtokában időmérők mellett ezúttal a végtelen időt is reparálja –, ajánlatot kap: „Felajánlom neked, – így Lucifer –, hogy megpróbáld helyrehozni mindazt, amit felesleges és céltalan életed során elrontottál. Felajánlom a sikert és a boldogságot, ha elég elszántnak bizonyulsz, hogy megszerezd magadnak. S mindenekelőtt felajánlok egy röpke látogatást 1965-be, mert minden későbbi sikertelenséged okát akkori balfogásaidból eredezteted. Térj hát vissza kamaszkorod világába felnőtt férfiként, és próbáld meg leszakítani azokat az örömeket, melyeket gőzös és éretlen sihederfővel nem voltál képes kitépni a sors fukar kezéből.”

Mire Istvánunk zavartan válaszol: „Nem tudom... Valóban szívesen visszamen-

nék, s abba az esztendőbe különösen, mert minden balgaságom ellenére olyan boldog voltam akkor, mint azóta sohasem.” Csakhogy ezúttal el kell, mert „el lehet” csábítania az „angyali lényt”, Margitot, a diáklányt. Visszatérve térben és időben, Sátán segedelmével. A Nagy Áltató „szabad” döntést kínálja. Mintha nem tudná, a megváltás szimbolikus életkorában kapott egyetlen és utolsó lehetőség „vissza-menőlegesen is” igazolja majd a kárhozatot. Nagyvonalúan szól, majd enyhe gúnnyal kérdez, mint akinek hatalma van az embereken: „...teljesen rád bízom, mit művelsz a múltaddal, csak azt szeretném elérni, hogy megtaláld önmagad. Hát nem akkor vesztett ki belőled minden merészség és törekvés, melyekkel más irányba fordítottad volna a sorsodat?” Mire a szkeptikus válasz: „Talán nem is voltam többre hivatott.”

Örök kérdése minden számvetést készítő alkotónak.

Ám előttünk a tények, a Baka-levelek, kéziratok. Mégis, senki nem jogosít fel – sem engem, sem más –, hogy időnek előtte az összes intimitást kibontsam-kibontsuk, megfejtsük, irodalomtörténészként vagy pszichológusként adatoljuk. Hiszen akár úgy volt igaz, akár nem, sokkal mélyebb jelentése van mindennek. A fausti számvetéshez és idő-utazáshoz valóban nem E., hanem „Margit” kellek. Mint ahogy a mutató nélküli órák tanítása szerint „...az egy és oszthatatlan világidőben az örökkévalóság minden pillanata egyszerre és együtt jelen van...”, úgy vannak itt együtt szerelmek, emberi vergődések, sorsok és sors-lehetőségek.

Ha a költő írta, el kell fogadnunk – visszatekintve mindenképpen – 1965 meghatározó jelentőségét. Valójában a fordulópontként megjelölt „pontos” dátum mosolyogatóan kedves, III. osztályos kamasz két „tragikus” napja: február 19-én, pénteken a messziről csodált 16 éves tüneményes diáklánynak zavartan átnyújtja írásbeli vallomását és verseit. Azt hiszi, ilyen könnyű az út, lélektől-lélekig. Másnap, 1965. február 20-án, szombaton pedig Rilke-verset mond és mélyen alápon-tozzák a megyei szavalóversenyen. Az órás képében ügyködő Sátán – a novella szerint – erre a napra fordítja vissza az időt. Ekkor kellett volna a sorsdöntő dolognak megtörténnie: a lány elolvassa a verseket, „megérti”, hogy ők ketten egymásnak teremtetek, s ettől kezdve „szíve a költő felé hajol”.

A születő levélbarátság fokozatosan tárja fel az érzelmi titkokat. Kezdetben szó nem esik a titkos Múzsáról. Csak a versek, a versek. „Parázs” vitákra készülünk, szóban-írásban. Április 5-én írja: „Előkészítésül elküldöm legújabb versemet. Ne ijesszen meg, ha a nyelvezet kissé bonyolult. Jórészt a Cézanne-i világlátás jegyében készült. A hexameter-formát biztosan jól ismered, ha használni nem is haszná-lod. Én kedvelem – *A világ teremtése* is ennek egy felbontott változata, tehát nem szabadvers. „Egy másik levélben: „Esz­tétikai nézeteiddel egy csöppet sem ér-tek egyet. Én, aki Rilkét imádom és egyre többet tanulok tőle (ismered? a legtöbbet mondta az emberi létezésről), furcsának tartom, hogy valaki Lermontovból indul-

jon ki...” A világnak annyi költője van! Mit tehattunk róla, hogy Bonyhád – Olgénéni, az orosz tanár önképzőkör-vezetőjénél – egy hónapig Lermontov volt a mértékadó. Magam viszont Rilke leveleinek kötetére emlékszem, áhítattal cipelték, emlékezetemben – valamiért – Merő Bélához kapcsolom ezt a képet.

Egy rendes költőnek költői programja van, így tanultuk. A kamaszkorban minden komoly. A kérdésem is, a válasza is: „Költői programot kértél, de ha belegondolok, nincs ennél nehezebb.” – kezdte tavaszi szünet előtt írott levelét István. Felőnként olvasva – „ez mind én voltam egykor” – megkapóan kedves, kamaszosan tudatos a magyarázat. Szekszárdon a verselő gimnazista diákok tulajdonképpen „irodalmi kört” alkotnak. Ő az ifjabb, a végzős K. Gábor és Cs. Sándor a „másik két költőtag”. Adva van a kör „közös” ars poeticája, K. legjobb verse, „...talán az első, ami összefoglalta és kibontotta új életérzésünket – az öröm érzését. Felszabadultság, nyíltság és a társadalom dolgaiban való részvállalás – ez lehetne közös programunk.” (A társadalmi ember, hogy pl. a költőtársak egyike osztálytitkár.) Majd így folytatja: „Még egy – az, hogy általában szabad versben írunk, annyit jelent, hogy – jogosan – elavultnak tartunk egyes rímes formákat, amelyekbe már nem gyűrhető bele az új, és több, ami megkülönböztet bennünket az előtünk levőktől.” Milyen kamaszos magabiztosság, tudatosság – szellemi téren! Majd magáról: „A vita eldőlt – magamról. 8 éves korom óta írok. Érettebb, gondolkodóbb lényemet azonban a múlt év májusában írt 2 versben látom megjelenni. (*A világ teremtése. A kéz nem őrzi már.*) Jobban már írok, de jobbat nem – annyira kivételes, elragadott volt ez a hónap.” Magyarázatként a túlcorduló érzelmek rejtett megvallása: „Amiben hiszek, az a szépség – az igazi belülről fakadó – és a szeretet, ami az életöröm forrása és végeredménye.”

Május és június, a lázas alkotás. Befejezi a *Kövek* című ciklust, mely június 4-i levele szerint 15 darabból állt. (Nálam 12 van meg.) Június 21-én pedig: „Amúgy meglehetősen sokat írok, írtam egy verses játékot is *Eroica* címmel, majd idővel ’közlöm’...” (Ami akkor még azt jelentette, hogy letisztázva, dedikálva kéziratban megküldi.)

Jött a IV. osztály. Szeptember 3-i levele már telve pesszimizmussal, s az „értelmező magánnyal”. Hosszan ír, verset alig küld: „Kis lángocskák ezek, de hamuból villognak, nem is tudom, mihez kezdjek most. Kifogytam E.-ből. Örömet már nem szerez, hogy ragaszkodom hozzá, nem bízom bizonyosságában. Azt már tudom, hogy szeretet nélkül nem maradhatok azon a szinten, amit létem számára követelek. Veszélyben az a rész ember(i)ség, amit hordozott, és vajon hordozta-e? Nevetséges, de – éppen most belegondolok – azt kell mondanom, igen. Elveszett, de számomra veszett el... akkor hát mégis megvan?... Másban, más szeretetében kell a lényegyet keresnem, mert egyedül nem őrizhetem meg... Elértem, hogy naivnak és idealistának (!) tartsanak, de nem bánom. Így kell lennie. Egy másik pólus

szeretnék lenni azok életében, akik bizonytalanok, igaz, ezerszer gyakorlatiasabbak nálam. – Úgy látszik vállalnom kell, hogy egyáltalán ne legyek gyakorlatias, mint ahogy azt is vállaltam, hogy szeretetem mindig tévedésbe fullad.”

Október elején letisztázott verssoron javít, mely ezek után így hangzik: „ködös völgyet súrol szüntelen.” A rész értelme – írja – „...a magasabb szférákban éldegélő minduntalan köznapisággal találkozik, s ezért eleve bizalmatlan a valósággal szemben, nem tudni mily szférákból származik az a – másik”. November 4-én pedig két verset küld – ezek egyike a „Töredékek”. „Ezek az új verseim még mindig E.-ről szólnak. Néha újból és újból megszeretem, pedig tudom, most teljesen lehetetlen lenne megközelíteni. Amúgy szkeptikus vagyok.”

Átélté élete első, kamaszos nagy tragédiáját: nem kellett a Lánynak.

*„Még mindig tépelődöm s szavakat rakok
magam elé, mint kenyérből készített
sakkfigurákat,
hogy hát miféle szeretet, ha szeretet,
amit hordozok és miféle bánat?”*

*Nem én alázkodtam meg, te aláztál
minden tekintetteddel s még elhallgatott
szavaiddal is,
s ne gondold azt, hogy elfelejtem, megőrzöm
és a kapott
sebet vissza is adnám, ha lehetne,
de nem bántalak s olyan jó ez nekem:
valamit én is megbocsájthatok.”*

– írja 1965. november 4-én. 1965 őszén-telén egyre kevesebb ideje marad a vers- és levélíráshoz. Latint tanul, orosz különórákra jár. Érettségire készül s a szegedi felvételi-re. Ám a következő években új és új élet-helyzetekben, értelmezésekben próbálja majd feldolgozni „tévedésbe fulladt” szeretetét-szerelmét. S húsz-huszonöt év után újra. Tudatosan kezelt írói élményanyag ekkor, vagy feldolgozatlan trauma is? Ki tudja. A lezárt életmű birtokában indokolt tehát, hogy – diákkora költői fejlődése egy érettebb szakaszából – napvilágot lásson néhány verse, mint zsenigék, diákversek. Nyomtatásban az első ugyancsak 1965-tel datáltan jelent meg, a bonyhádi Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskola diáklapja XI. évfolyam, 3-4. száma 36-37. oldalán, a maga ajánlotta álnéven („-érkező-”, hogy úgymond még sejtelmesebb legyen). Dr. Kende Ferenc iskolaigazgató, főszerkesztő volt aki úgy találta: a vers jó.

Baka István korán indult, s hamar elment. „Mi marad itt utánam?” – kérdezte a „nevezetes” évben szeptember 19-én, 17 esztendősen:

*„a fűben a testem / a párnán arcom lenyomata / s egy tiszta tekintet
azért indultam el ilyen korán
hogy mindenhol megőrizzenek / valamit belőlem”*

BAKA ISTVÁN DIÁKKORI VERSEIBŐL

A világ teremtése

Barátomnak

*Tudta ha őrzi tovább szétrobban nem nem elég volt
szörnyű a kín vajudott az Isten íme betelt
fájdalom és öröm élet-csira tovább nem
nyughatik Ó hát fájni teremtek
nem haljak s e világ vak létbe repüljön
így legyen ám akkor süket árján gyatra utódom uralkodik
s több isten több mécs-suta díszlik
szétozol a Szellem s tán morzsa-gyalázat
s tán fülem és orrom más fül-lényt orr-szörnyeteget
készít s tisztelve azok egyedüli nagy istent
tengődnek s az imádja magát nem
gyenge vagyok már fájni örülni nem tudok
önnön erőm széttép nem gyártok árnyalakot
semmiből íme magam hát néktek adom
légy te zsiráf kígyó elefánt és ember
kit tán kedvelnék is az arcomat őrzi
énmagam elvonulok maradék létem sugarába
érteni őt idegen már mégis enyém
Két részem van a terhét elviselő Egység
és ami szerteoszolt tudatán kívül tudatot nemesít*

Szekszárd, 1964. május

Kövek, IV.

*Tükrei közt: mert tükre a föld, meg a fal, meg a város
járkált még a leány, s már súlyosodó szomorúság
– értetlen – megövezte, pedig még látta magát
ott lépdelni, kacagni iramló környezetében,
s szinte megállt egy-egy fa előtt: „Most tán nem is értem,
miért? hiszen oly fényes volt és bennem gyökerezni
látszott – és most? most is elfogadom, de üres már...
Olyan kellene tán, aki több ennél, s kevesebb is,
s szüntelen építi azt, amit én már készre találtam,
gyötrődéseim enyhül tán, ha szemébe sugározom
teljesnek nyert életemet, mert nélküle súlyos
gondot hord az is: a hajlékony elfogadását,
mely mindenre kinyílt, de magamról bontja figyelmem,
rám pillant ki; megismer, s én, nem tudva magamról,
benne tudattá forrok, mert ő; tépve magát;
mind befelé zárt s nyílt dolgokban érteni képes.”
Így szólott a leány s rám gondolt, tudva csodáló
értésem, s messzünnen bennem tudni magát a
vágy derüjével felkacagott.*

Szekszárd, 1965. április 9.

A gyermek

(elmondja egy katona)

Részlet az "Eroica" című játékból

*A harctéren is
jártak fiúk, ha szünetelt a harc,
virágot szedni lányok jöttek és
csajkánkkal a patakhoz elszaladtak,
hogy vizet hozzanak. Egészen addig
eljátszadoztak, futkostak köröttünk,
és énekeltek, amíg egy napon
(pedig fegyverszünet volt, pontosan
emlékszem még rá) fáradt röptivel
sasként csapott le egy repeszdarab,
s egy kisiú: „jaj”, ennyit suttogott,
véres belekkel ontotta magából
az ártatlan test attributumát:
húscsapatokat, vért, az életet.
Pedig fegyverszünet volt. Elszaladtak.
És izzadt arcunk torz fintorba fúlt
aztán, ha délben felmarta a por
az arcot és cserepes ajkainkkal
hiába vártuk: vizet hozzanak,
és sisakunkat virággal díszítsék.
Még két hét múlva is találtam egy
szál margarétát, géppuska csövéből
hullott ki az első lövés után.
S elgondoltam – fiam lesz, így akartam
helyrehozni a véletlen lövést,
hiszen tudom, hogy nem rosszakaratból
lőtt az a másik, mert fegyverszünet
volt akkor, és mindenhol gyermekek
szaladtak a lövészárkok között*

Szekszárd, 1965. nyár eleje

Hét csillagkép

(Baka István első nyomtatásban megjelent verse)

1.

Hát érted, Kedves, ezt az évszakot?
Nagyon hideg van, vagy csak mi fázunk?
hát ez a nyárvég? emlékszel, ilyen
korán még nem vonták be a zászlót.
Minden rendszertelen, vagy mindenben a rend
munkálja tán ellentmondásait?
Vagy csak mi látjuk így, és szívünkben a csend,
az ilyen felleges? Nem tudom, s te sem...

2.

A legbiztosabb most a töredék.
A végtelen csak a befejezetlen
dolgok sajátja. Hallgassunk! hiszen
szavak nélkül bolygok szívedben.

Ó, mindent tudva élni! érted ezt?
Oly jól tudott vagy bennem, mint a fény,
s én, mint az ösztönök,
kúszált és ismeretlen...

3.

Ha kincseid érces szigorából
felszökne már a fájdalom,
s ami kincseimtől mindig visszarándul,
zokogva sikoltaná – tudom! –

Ó, bírd szeretni úgy, ahogy szeretlek,
bárkit! – miért igaz e félelem?
Most, aki a magaslaton él,
ködös völgyet sírol szüntelen?

*Azt hiszed, a léted csak te vagy,
senki sincs, aki megsokszorozza?
Ami önmagadnak megmarad,
megkeseredik magába rogyva.*

4.

*Mert ismerlek, fekélyel verten is
szeretned kell, s ha véresen
szó és fog együtt buggyan ajkamon,
s ha nem is jön hozzám már senki sem,
s ha én dobnálak el, mert megtagadni
a megismerttet nem tudom.
Az ösztönnél is mélyebb kötelék
kötöz hozzád: az Értelem.*

5.

*Ó, olyan ártatlan vagyok,
mint kisgyerek, ha sír;
tőlem félsz?*

*Magamat is megbüntetem.
Ha akarod, hát nem eszem három napig,
vagy folyót ússzak át?*

*Nem is tudom, mit tegyek, hogy meghallgass,
hogy téged végre visszaadjalak
magadnak,
talán sejtelmesebb s áttetszőbb színekben,
de olyanak, amilyen
legmélységesebb zugaiban is,
hát nem hiszed, hogy tudlak, úgy
tudlak, ahogy a verselők a délutánt,
s a legtisztább tekinteteket?
s ki vagyok én? a töltőtollam,
a könyveim, vagy az illatok,
amik éjeimbe zsúfolódnak?
ó, nem, te vagyok én, s te megtagadnád
részemet önmagamból? – –*

6.

*Magányos vagy? légy hát az velem!
ha nem szeretsz, gyűlöljünk mind a ketten!
mert nem lehetsz már többé nélkülem
az, aki vagy.*

*Én megcsalnálak minden pillanatban,
de a semmiben nincsen újramezdés,
s nem te, de te és én vagyunk a minden.*

7.

*Hát érted, Kedves, ezt az évszakot?
Ó, jól tudom, hogy sok mindent nem értesz,
az éjszakánál némábban forog,
és otthontalanul tolul a véred,
várj még! Én nem a vér vagyok!*

Szekszárd, 1965, augusztus 27.

Szeretlek s már az sem segít

*Olyan vagy, mint a kút, miből
nem isznak már vadak,
folyó, hol éhenhaltak és
fordítva úsznak a halak.*

*Olyan vagy, mint a kútvödör,
mely szárazon zörög,
mint a kenyér, amibe egy
egér beköltözött.*

*Olyan vagy, mint a gyilkosok;
puskájuk, kötélük,
mint aki más csoportba van
s én nem vagyok velük.*

*Olyan vagy éppen, mint akit
gyűlölni tud fajom,
szeretlek s már az sem segít,
hiába folytatom.*

Szekszárd, 1965. november 3.